

AUTIZM VA UNING BOLA RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Maktabgacha ta'lim fakulteti

Maxsus pedagogika: logopediya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

To'xtasinova Dilnoza Tohirjon qizi

Annotatsiya: Mazkur tezis Autizm sindromli bolalardagi ruhiy fiziologik holatlarni yoritib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Autizm ,sindrom ,integratsiya, psixik salomatlik, psixogen omil, EBA, intellektual mutizim, autistik, shizofreniya, ekzogen, endogen.

Autizm-(grek tilidan olingan autos-o'zi)-bu atama E.Bleylerv (1912) tomonidan fanga olib kirildi. Munozarali, lekin ba'zilarining bahslashib kelishicha, shaxsga (odatda bolaga) "autistik" deb tashxis qo'yish mumkin. Bu xastalikning asosiy belgisi – bolaning muloqot qilishdagi qiyinchiligi; boshqa odamlar bilan muloqot qilishdan o'zini tortib, go'yoki o'zining dunyosida yashayotgandek tuyuladi. Ushbu kasallikning dolzarbligi Butun Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan 2001-yildanoq alohida ajratib ko'rsatilib, shu yilning o'zida "Psixik salomatlik yili" deb e'lon qilingan.

Ushbu sindrom haqida insonlar doimiy ma'lumotga ega bo'lishi va bolalarda ertaroq aniqlab bartaraf etish maqsadida 2008-yil 2-aprel Xalqaro autizm muammosi to'g'risida axborotlarni tarqatish kuni deb e'lon qilinib, shundan buyon har yili nishonlab kelinmoqda. Nafaqat Yevropa davlatlari balki bizning mamlakatimizda ham 2015-yil 25-27 mart oyida Toshkentda bo'lib o'tgan "Autizm: innovatsion yondashuvlar va harakat strategiyasi" nomli II xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya ishida Rossiya, Buyuk Britaniya, AQSH, Fransiya, Isroil va butun jahon sog'liqni saqlash tashkiloti, O'zbekistondagi BMT taraqqiyot dasturi vakillari, tibbiyot xodimlari, amaliy shifokorlar, autizm tashxisi bo'lgan bolalar bilan ishlaydigan pedagoglar, jamoatchilik tashkilotlarining vakillari, rivojlanishida alohida ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ota-onalari ishtirok etdilar. Autizm asab sistemasining kasalliklaridan biridir. Ushbu nuqson bolalarda turlicha namoyon bo'ladi.

Ayrim olimlar fikricha, autizm ruhiy kasalliklarning belgilaridan biri bo'lib, bunda bola tevarak-atrofga nisbatan befarq, beparvo bo'ladi. Natijada atrofdagilar bilan aloqada bo'lmaydi, muloqot qilmaydi. Bola o'z-o'zi bilan bo'lib, o'zicha hayajonlanib, kuyinib, nimalardandir tashvishlanib o'z ichki dunyosida yashaydi. Ba'zi bolalarda emotsional qiyinchiliklar mavjud bo'ladi. Ular tushkunlikka tushishlari yoki bezovta bo'lishlari mumkin; yoki ularning xulq-atvori g'ayri tabiiy bo'ladi, buni noo'rin yig'lashlar yoki kulishlaridan bilish mumkin. Ular haddan tashqari harakatchan bo'lib, ish vaqtining o'zida biror narsaga e'tiborini bir zungina qaratib, yana boshqa narsa bilan chalg'ib ketishlari mumkin, yoki ular befarq, yoki parishonxotir bo'lishlari mumkin.

Emotsional tushkunliklar yaqin orada bo'lib o'tgan jarohatlar, xafagarchilik yoki uzoq vaqt ongli ish bilan shug'ullanish natijasida yuzaga kelishi mumkin. Bu borada juda ko'p tadqiqotchi olimlar o'tmishda izlangan bulardan biri 1943-yilgi kuzatuvlari natijasida fanga yangilik kiritgan ingliz psixiatri Leo Kenner. Davolash amaliyotida 11 ta bolaning xulq-atvori, yurish-turishida o'xshash belgilarni kuzatib, «ilk yoshdagi bolalar autizmi» atamasini fanga kiritdi. U kuzatgan barcha bolalardagi belgilar hozirgi kunda ham autizmning asosiy belgilari sifatida o'rganilmoqda. Leo Kennerning nafaqat autizmga oid atamasi balki yana bir sindrom EBAni ham birinchilardan bo'lib tasniflagan. Autizm atamasi ancha oldin fanga kirib kelsada, ko'p yillar mobaynida bolalar autizmi aqli zaiflik, shizofreniya kabi va boshqa ruhiy kasalliklarning belgilari sifatida o'rganilgan edi. Faqatgina 1981-yildan boshlab bolalar autizmi mustaqil nuqson sifatida qabul etildi.

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

30-OKTABR

ANDIJON, 2024

Hozirgi kunda bolalar autizmi bosh miyaning rivojlanishidagi kamchiliklardan kelib chiqadigan mustaqil nuqson sifatida o'rganilmoqda. Biroq bosh miyaning rivojlanishidagi nuqsonlarning kelib chiqish sabablari hali ham noaniq. Ayrim olimlarning fikriga ko'ra, bolalar autizmi irsiy kasallik bo'lib hisoblansa, boshqalari esa autizm holati aqli zaiflik deb ta'sniflanmoqda. Amerikada 1996–2007-yillarda bolalar autizmi mustaqil nuqson sifatida ancha ko'p miqdorda hisobga olindi. Bolalarga – «sababi noaniq bo'lgan rivojlanishning og'ir buzilishi» diagnozi qo'yilgan. Diagnozni o'rganishda ko'proq bolaning xulq-atvoriga e'tibor beriladi.

Autizmning birinchi belgilari bir yoshda paydo bo'ladi. Odatda sog'lom bola ilk yoshidan boshlab tevarak-atrofga qiziqish bilan qaraydi. To'rt oylik bolaga shiqildoq qo'lga tutilsa u xursand bo'ladi, onasini ko'rsa talpinadi va h.k. Bola autizmida esa go'dak atrofdagilarga e'tibor bermaydi, hech narsaga qiziqmaydi, yangi buyumlarni o'rganishni istamaydi, kattalarga ham talpinmaydi. Bunday bolalarning ijtimoiy moslashuvi va muloqotida turli muammolar paydo bo'ladi.

Autizmning asosiy belgilari bir yoshdan to uch yoshgacha davrda to'liq namoyon bo'ladi. Ota-onalar quyidagi belgilarga e'tiborli bo'lishlari kerak:

– bolaning ota-onasi bilan bo'lishini yoqtirmaslik (qo'lga olishi, quchoqlashishi, o'pishi, silashi va h.k.);

– uch yashar bola nutqining rivojlanmaganligi;

– biron-bir kishi bilan bo'lishdan ko'ra bir o'zi bo'lishini yoqtirishi; ular buyumlarni doim bir xil tartibda qo'yib chiqadilar;

– tevarak-atrof bilan aloqada bo'lishni istamasligi; qiziqmaslik. Odatda, bola nutqi hali rivojlanmagan bo'lsa ham, u o'z istak-xohishlarini imo-ishora, harakat bilan bildiradi. Bola autizmida esa bu kuzatilmaydi;

– bola ko'zingizga qaramaydi;

– bolaning harakatlari, imo-ishoralari hech narsani bildirmaydi, asabiylashganini ko'rsatadi;

– bola bir tonda, ifodasiz, xuddi bir yod olgan matnni ifodalayotganidek gapiradi. Bola o'zi yaxshi gapira olmasa ham, uning aks-sado nutqi, ya'ni **exolaliya** – kimnidir ketidan qaytarish qobiliyati yaxshi bo'ladi;

– odatdan tashqari idrok etish reaksiyalari (ovozga, hid, ta'm, ushlab ko'rishlarga), masalan, ovozdan qattiq qo'rqib tushishi, ma'lum hiddan tushkunlikka tushishi va h.k.

Autizm bolada har xil darajada namoyon bo'lishi mumkin. Maktabga yangi kelgan bolalarda autizmga o'xshash belgilar pay do bo'lishi mumkin, chunki bola yangi muhit, yangi sharoitga, yangi odamlarga hali o'rganmagan bo'ladi. Og'ir darajadagi autizmida aqli zaiflik belgilari kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. L.R.Mo'minova "Autizm Sindromi , uning sabablari Turlari va Bartaraf Etish Metodikalari".

2. Nurmatova D.G. "Autist bolalarni ijtimoiy-psixologik moslashtirish tizimini takomillashtirishning nazariy - metodologik asoslari". - 2020. B- 62-70

3. <http://www.autism.uz>

4. Agzamova Nilyufar Shukhratovna, Mukhamedzhanova Lalikhon Ashuralievna, Kadyrova Dilbar Salikhovna. (2021). Conspirolological Theories of Origin Pandemic COVID-19 Ethical Issues in Dealing with the Pandemic. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 6250 April, 2022